

А. Ю. Рамський,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Київський національний університет технологій та дизайну

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОМОГОСПОДАРСТВ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

A. Ramsky,
PhD, Associate Professor of Finance Kyiv National University of Technologies and Design
CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF INVESTMENT POTENTIAL HOUSEHOLDS IN HISTORICAL PERSPECTIVE

Статтю присвячено окремим теоретико-методологічним аспектам формування інвестиційного потенціалу домогосподарств. Значну увагу приділено питанням систематизації та уточненню розрізнених й суперечливих підходів до основоположних категорій, зокрема заощаджень, інвестиційних ресурсів та інвестиційного потенціалу домогосподарств. Запропоновано періодизацію формування інвестиційного потенціалу. Розглянуто питання мотивації до інвестування. Обґрунтовано основні положення концептуального підходу економічної рівноваги на ринку інвестицій (ринковий підхід).

The article is devoted to theoretical and methodological principles of investment potential households. Special attention paid on problems of systematization and refinement of disparate and contradictory approaches to fundamental categories, including savings, investment resources and investment potential households. Having estimated the formation of investment potential. Questions of motivation to invest. The conceptual approach of economic equilibrium in the investment market (market approach) is motivated.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, доходи, заощадження, інвестиційні ресурси, домогосподарство, ринок інвестицій, рівновага на ринку інвестицій, інвестиційний продукт.

Key words: investment potential, income, savings, investment resources, household investment market, the equilibrium in the investment market, investment product.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Існуючі на сьогодні підходи потенційно не спроможні забезпечити трансформацію заощаджень домогосподарств в інвестиції. Причинами такого стану визначено відсутність цивілізованого ринку інвестицій, належної державної політики щодо формування інвестиційного потенціалу, його гарантування та реалізації. Негативна практика останніх двадцяти років стосовно інвестування домогосподарств через фінансових посередників, зокрема участі в іпотечному кредитуванні, придбанні цінних паперів, зменшує мотиваційну складову та призводить до реалізації інвестиційного потенціалу за межами України. Найвний в Україні інвестиційний потенціал домогосподарств, за нашими оцінками, становить близько 50 млрд дол. США, що є значним ресурсом для економіки, беручи до уваги погіршення стійкості державних фінансів та стану реального сектора, а також дефіцит зовнішніх інвестиційних ресурсів. Відсутність належних інвестиційних проектів унеможливорює залучення іноземних інвестицій домогосподарств (на світовому рівні заощадження домогосподарств становлять близько 41,3 трлн дол. США та спостерігається тенденція до їх зростання¹). Відсутність механізмів залучення інвестиційних ресурсів домогосподарств негативно позначається на економіці, оскільки реальний сектор та сектор загальнодержавного управління мають значний дефіцит фінансових ресурсів. Таким чином, актуалізуються питання зміни діючої моделі інвестування домогосподарств та розробки нових концептуаль-

них засад формування інвестиційного потенціалу, визначення відповідних механізмів і передумов його реалізації в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам інвестування домогосподарств присвячено достатньо велику кількість наукових робіт. Сучасний стан розробки наукової проблеми характеризується суперечливими підходами до розуміння економічної сутності інвестиційного потенціалу домогосподарств, передумов його формування та реалізації. Окремі дослідження відображено в публікаціях таких науковців: М. Алексеєнка, Дж. Беккера, Є. Болотіної, З. Ватаманюка, О. Ватаманюка, Дж. Галдвела, М. Герасимчука, С. Глущенко, Н. Дорофєєвої, М. Єрмошенка, М. Іващенко, Т. Ільченка, Р. Іствуда, Дж.М. Кейнса, Т. Кізими, С. Кузнеца, М. Ліптона, А. Маршалла, Д. Мілля, Р. Міллер, В. Осецького, С. Панчишина, І. Прокопи, В. Рисіна, М. Савлука, О. Сакало, А. Сміт, В. Смесова, М. Соколик, І. Стасюка, Ю. Філоненка, О. Чорної та інших.

Недостатньо висвітленими є питання щодо мотиваційної складової та сукупності умов, необхідних для трансформації заощаджень у інвестиційний потенціал, та інших аспектів, що становлять основу концепції формування потенціалу за сучасних, нестабільних умов економічного розвитку. Враховуючи, що поняття інвестиційного потенціалу домогосподарств є багатограним і системоутворюючим, розуміння якого змінювалося за різних часів розвитку соціуму, доцільно дослідити його в історичній ретроспективі.

¹ Household Investments in Emerging Markets Landscape / M Ravindran Thirachai huvanatnaranubala, Secretary-General, SEC Thailand.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті визначено дослідження концепцій формування інвестиційного потенціалу в історичній ретроспективі. Основними завданнями було: систематизувати та уточнити розрізнені й суперечливі підходи до основоположних категорій, зокрема заощаджень, інвестиційних ресурсів та інвестиційного потенціалу домогосподарств; визначити періодизацію формування інвестиційного потенціалу; дослідити питання мотивації до інвестування; обґрунтувати основні положення концептуального підходу економічної рівноваги на ринку інвестицій (ринковий підхід).

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ

Інвестиційний потенціал домогосподарств, як основна передумова процесу інвестування, досліджувався науковцями в різні історичні періоди з позиції джерел формування заощаджень, інших фінансових ресурсів, а також напрямів і психології їхнього інвестування. Упродовж багатьох історичних періодів інвестиційний потенціал набував різних форм, з огляду на:

- 1) стадії розвитку економіки, зокрема фінансової системи;
- 2) умови формування фінансової спроможності домогосподарств та їхньої мотивації до заощадження й інвестування;
- 3) рівень і надійність гарантування (гарантійного забезпечення інвестицій) та виправдання очікувань інвестора щодо результату (прибутковості) інвестування.

Наведені у науковій літературі підходи можна виокремити в дві основні групи, а саме: періодизація еволюції поглядів учених-економістів та процес становлення й розвитку інвестиційного потенціалу домогосподарств.

До першої групи можуть бути віднесені підходи Т.М. Ільченко, В.Л. Смієвої, Н. Котис; до другої — Г. Беккер, Р. Іствуд, М. Ліптон, О.М. Зухба, Ю.Ю. Станкевич та інші.

В.Л. Смієва виділяла чотири етапи становлення інвестиційного потенціалу національної економіки, які можуть застосовуватися і до потенціалу домогосподарств. Зокрема: 1) з'ясування проблем формування інвестиційних ресурсів та сутності інвестиційного процесу; 2) дослідження інвестиційного ринку та можливостей досягнення рівноваги на ньому; 3) здійснення аналізу потенційних можливостей економіки та розкриття сутності інвестиційного потенціалу; 4) обґрунтування особливостей формування інвестиційного потенціалу на мікро- та макrorівнях [1]. Дискусійним у такому підході є ствердження, що перші два етапи отримали розвиток у представників класичного напрямку, марксизму, маржиналістів, неокласиків та кейнсіанців, а третій та четвертий етапи — представлені роботами сучасних учених-економістів; оскільки у тій чи іншій мірі виділені питання, розглядаються при формуванні концептуальних положень формування інвестиційного потенціалу. Проте, можна погодитися з позицією В.Л. Смієвої щодо виділення груп сучасних підходів до формування інвестиційного потенціалу, а саме: ресурсний (ототожнення інвестиційного потенціалу з інвестиційними ресурсами, наявними в економіці); ефективний (визначення його як можливості досягнення результату від використання наявних ресурсів); експертний (взаємозв'язок його з інвестиційним кліматом та умовами для здійснення інвестицій); психологічний (наявність мотивів до заощадження та інвестування фінансових ресурсів або майна); політичний (формування державної підтримки та стимулювання до здійснення домогосподар-

ствами інвестицій); інституціональний (задоволення попиту, сформованого через узагальнення опису економічного порядку (конвенцій, звичаїв, звичок, мислення і способу життя) для добробуту домогосподарства.

Наведені сучасні підходи розкривають лише окремі сторони інвестиційного потенціалу та не можуть застосовуватися як сукупність їхніх положень.

Слід зазначити, що для перетворення заощаджень, акумульованих фінансових ресурсів у грошовій та фондовій формі, в інвестиційний потенціал, відбувається під впливом попиту та пропозиції на ринку інвестицій. Нами пропонується концептуальний підхід економічної рівноваги на ринку інвестицій (ринковий підхід), який передбачає досягнення (устремління) до економічної рівноваги, що забезпечується під дією фінансово-інституційних та економічних чинників. Інвестиційний потенціал має розглядатися з позиції функцій, які він виконує у складі фінансової системи (ресурсна, інституційна та заощаджувано-інвестиційна). Такий підхід на основі синтезу наведених вище положень забезпечуватиме рівновагу ринку інвестицій, що генеруватиме ресурси для економічного розвитку.

Беручи до уваги зазначене та процес становлення і розвитку соціуму, пропонується така періодизація формування інвестиційного потенціалу:

I етап (до XVIII ст.) — період створення заощаджень переважно у матеріальній формі (процес мав стихійний непостійний характер, оскільки переважавав свисті зменшення добробуту або зубожінням населення² [2]);

II етап (з XVIII до кінця XIX ст.) — період застосування інвестиційного потенціалу в товарній формі (земельні ділянки, засоби виробництва) та нематеріальній формі (людський капітал);

III етап (з кінця XIX ст. до наших часів) — період застосування інвестиційного потенціалу у товарній та грошовій формі. Початок формування ринку та непрямих каналів (через фінансовий ринок) інвестування.

На першому етапі існували здебільшого природні ризики (ризики від природних явищ) втрати вигід від інвестицій; на другому — ризики втрат на товарному ринку і зменшення вартості інвестиційних ресурсів у часі; і на третьому — ризики фінансових ринків як основного (непрямого) каналу трансформації інвестиційного потенціалу в інвестиції та зменшення вартості інвестицій.

Запропонована періодизація враховує соціально-економічний характер процесу та не суперечить підходу Е.Тоффлера, який виділяв три стадії (хвилі) розвитку людства, а саме аграрна (до XVIII ст.), індустріальна (період механізованого товарного виробництва — з XVIII до кінця XIX ст.), постіндустріальна (з XX до 2025 р. XXI ст.)³ [3].

Упродовж переходу від привалювання спрощеного способу ведення сільського господарства до промисловості (1750 р.), разом з технологічним підйомом, зростанням капіталу робочої сили відбувалося зростання доходів населення, що робить можливим заощадження. О.Є. Сакало обґрунтував, що селянське домогосподарство у другій половині XVIII ст. мало високий ступінь "сімейної" організації праці, заснованої на відповідних взаємодоповнюючих соціальних ролях та трудових функціях чоловіка, дружини та дітей [4]. На першому етапі просте виробництво здійснювалося тільки для безпосереднього споживання домогосподарств, за яким заощадження утворювалися в обсязі незначних надлишків (заощаджень у натуральній формі).

На другому етапі відбувається поступове формування майна, яке генерує доходи, що дозволяло формувати зао-

² До XV ст. більшість людей жили близько до краю існування і економічний прогрес відбувався дуже повільно. У період технічного прогресу відбувалося поступове збільшення населення, зростання добробуту домогосподарств і як результат покращення демографічної ситуації. За цією концепцією для збереження певного рівня добробуту, а значить можливості заощаджень і формування інвестиційного потенціалу, показник ВВП на душу населення має відповідати нормативному встановленому рівню, а також формуванню мотиваційних складових до розміру сім'ї.

³ Е. Тоффлером визначається як ривок в науці і техніці, який призводить до глибинних зрушень у житті суспільства. Таким ривком для першої хвилі став розвиток сільського господарства. Для цієї стадії також характерна жорстка авторитарна влада і власність на землю як основа економіки. Для другої хвилі — промисловий переворот. Хвиля "прокочується" поступово, одночасно на планеті існують всі три стадії. Періоди між хвилями поступово скорочуються: тисячоліття для першої хвилі, 300 років для другої. Третя хвиля, за оцінкою Е.Тоффлера, має повністю змінитися другим до 2025 р. [3].

щадження у переважно натуральній формі. Поділ праці між землеробством і ремеслом, розвиток товарного виробництва, виробництво зростаючої частини продуктів праці безпосередньо для обміну, зокрема перетворення обміну між окремими виробниками в постійну необхідність, визнання праці капіталом та оплата праці на постійній основі, створювало умови для отримання додаткових доходів та їх акумулювання у заощадження.

Третій етап визначено як період становлення більш розвиненої фінансової системи, що характеризується присутністю на грошовому ринку широкого спектра фінансових інститутів, створенням передумов для формування і реалізації інвестиційного потенціалу. З іншого боку, слід враховувати інші фактори, що впливають на формування такого потенціалу.

Якщо розглядати наведені вище періоди, беручи до уваги наукові дослідження у цій сфері, можна виявити існування певних залежностей від рівня розвитку економіки та суспільства в цілому.

Перші наукові уявлення про заощадження як економічну категорію відображає праця А. Сміта "Добробут нації. Дослідження про природу та причини добробуту нації" [5]. А. Сміт зазначав, що заощадливість забезпечується домогосподарствами через витрати на інвестування. Такий підхід має сенс, якщо інвестування, за його економічним змістом, здійснюється у проекти, активи, що генерують економічні вигоди з передбачуваним і допустимим рівнем ризику. Аналіз економічної природи і механізмів споживання проводився також іншими представниками класичної політичної економії — Р. Мальтусом, У. Петті, Д. Рікардо. Термін "заощадження" розглядався як функція відсоткової ставки (зі зростанням відсоткової ставки обсяг заощаджень збільшується — і навпаки) [6]. У марксистській економічній теорії заощадження розглядалися як функція додаткової праці, в неокласичній — як функція вже багатьох факторів споживчої поведінки (ставки відсотка, рівня та структури доходу, володіння майном тощо). Тобто представники неокласичного напряму розглядали зміну ставки відсотка як головний, проте вже не єдиний фактор, що впливає на рівень і динаміку заощаджень [6].

Неокласичний підхід розвинувся на початку ХХ ст. — у кінці 50-х років ХХ ст. Його суть полягає у з'ясуванні взаємозв'язку між демографічними та економічними процесами [7]. Представником цього підходу є Дж. Келдвел, який пояснював демографічну поведінку сім'ї особливостями її внутрішнього виробництва [8]. Прихильники цієї теорії вважали, що основна суть діяльності домогосподарства полягає у досягненні максимального задоволення потреб його членів, однак функція кожного учасника повинна враховувати потреби усього домогосподарства [9]. Д. Мілль визначав заощадження як надлишковий продукт праці [10]. Проте, А. Маршалл увів термін "багатство", що розглядалося як форма реалізації заощаджень [11]. З точки зору сутності цього поняття, багатство може бути класифіковано за критерієм призначення об'єктів, зокрема об'єкти споживчої групи та групи факторів виробництва. Канали перетворення багатства в інвестиційний потенціал відображають рівень розвитку ринків і забезпечують ефективний рух інвестиційного капіталу.

А. Маршалл зазначав, що першими формами багатства слугували знаряддя полювання та рибальства, особисті прикраси, а в холодних країнах — одяг і хатини [11]. Наступними формами були земельні ділянки, а також інші об'єкти гордості і задоволення своїх власників, які накопичувалися з метою забезпечення майбутніх потреб. У ХVIII ст. до багатства групи факторів виробництва відносилися споруди та знаряддя виробництва ткацькі верстати, селянські плуги і ковальські ковадла тощо. З розвитком суспільства розширюються і форми багатства, зокрема формується фінансова форма, форма не-

рухомості, професійна і ділова, форма цінностей, вартість яких з часом зростає (антикваріат тощо). Це логічно відноситься до другого і третього етапів формування інвестиційного потенціалу. Багатство, яке перебуває у будь-якій формі, може виступати однією із передумов формування інвестиційного потенціалу домогосподарства. При цьому чинники, що впливають на накопичення багатства, можуть суттєво відрізнятися в різних країнах. Вони неоднакові в будь-яких двох нації, а можливо, навіть і у будь-яких двох суспільних класах однієї і тієї ж нації. Багато в чому вони залежать від соціальних і релігійних традицій [11]. Розвиваючи ідеї Д. Мілля щодо накопичення надлишкових ресурсів, А. Маршалл досліджував питання споживання, результативності інвестування та запровадив категорію "граничної корисності".

Основи сучасної теорії агрегованих споживчих функцій було досліджено Дж. Кейнсом. Ним було визначено заощадження як перевищення доходу над споживчими витратами [12]. При цьому схильність до споживання розумілася як функціональна залежність (C/Y) між величиною національного доходу (позначається — C) і його часткою, яку використовують на особисте споживання при незмінному рівні доходу (позначається — Y), а співвідношення приросту споживання (ΔC) і приросту доходу (ΔY) — граничною схильністю до споживання ($\Delta C/\Delta Y$). У протизвагу цьому концептуальному підходу С. Кузнець виявив, що у США частка заощаджень упродовж останнього сторіччя не збільшувалася, тоді як доходи населення зростали [13]. С. Кузнець вказував на суперечність концептуального положення Дж. Кейнса. Проте цю суперечність було вирішено, на нашу думку, лише частково, оскільки теорія перманентного доходу М. Фрідмена⁴, концептуальний підхід Р. Холла, модель життєвого циклу споживання і заощадження Ф. Модільяні ґрунтуються з огляду структури доходів домогосподарств та особливостей їхнього формування упродовж різних періодів життєвого циклу. При цьому не враховуються зростання вартості предметів споживання, зменшення вартості грошових коштів та інших фінансових ресурсів у часі, а також постійне утримання на високому рівні мотиваційного інтересу до штучного розширення потреб домогосподарств через засоби реклами на нові предмети споживання або на покращені властивості існуючих предметів. Рівень заощаджень може збільшитися в результаті підвищення попиту на інвестиційний капітал домогосподарств (через підвищення пропозиції інвестиційних проектів) на прийнятних для них умовах, оскільки мотив у забезпеченні майбутнього є вагомим за поточне споживання надлишкових товарів. Це свідчить про відсутність належного ринку інвестицій та високу ризикованість інвестування домогосподарствами.

В останні десятиліття отримав розвиток новий концептуальний підхід до формування інвестиційного потенціалу, що ґрунтується на особливостях поведінки людей, а також прийняття ними рішень в умовах економічної колективної паніки та економічних шоків. Представником першого підходу є Г. Беккер [14], який у своїх роботах "Економічний підхід до людської поведінки", розкриває результати спостереження за поведінкою людини і визначає типові рішення щодо максимізації вигід. Г. Беккер зазначає, що поведінка є передбачуваною, беручи до уваги рішення домогосподарств щодо витрачання часу на отримання освіти, а також слідування загальноприйнятим звичаям і традиціям щодо шлюбу, розлучення, вибору кар'єри, проведення відпусток та інших аспектів стилю життя тощо.

Проте, в умовах кризи така поведінка діє за інших правил, ніж за звичайних умов. Тому, окремими науковцями звертається увага на ірраціональність поведінки домогосподарств. В.А. Шинкар та О.І. Чакій зазначають [15], що домогосподарства як соціально-економічний феномен, харак-

⁴ Теорія перманентного доходу М.Фрідмена ґрунтується на положенні, що частка заощаджень зростає тоді, коли збільшується поточний, а не перманентний дохід. Гранична схильність до споживання з поточного доходу значно менша від граничної схильності до споживання з перманентного доходу. Так, перша, за оцінюванням експертів, перебуває в інтервалі 0,2—0,3, друга — близько одиниці.

теризуються багатогранністю, а також неоднозначністю у своїх проявах і практичній реалізації. Зокрема, існують особливості функціонування домогосподарств як суб'єкта ринкового господарства в міській і сільській місцевостях. Це обумовлено відмінностями виробництва, специфічного функціонування ринкового механізму в різних галузях, розвитком інфраструктури, доходів і витрат населення тощо.

У сучасній науковій літературі існують також різні підходи до визначення сутності терміну "інвестиційний потенціал". Під інвестиційним потенціалом розуміється "певним чином упорядкована сукупність інвестиційних ресурсів, які дозволяють добитися ефекту синергізму під час їхнього використання" [16]. При визначенні інвестиційного потенціалу встановлюються обмежені умови інвестування щодо вибору того чи іншого об'єкта інвестування, а також форми активів, які можуть бути інвестовані, — це грошові кошти. Ю.В. Філоненко інвестиційний потенціал розглядає у складі соціально-економічного потенціалу і визначає як інвестування заощаджень домогосподарств на фінансових ринках, в банківській і страховій сферах, на ринку житла [17]. Реалізація заощаджувано-інвестиційного потенціалу спрямована на отримання додаткового доходу із розміщених коштів на забезпечення довгострокових потреб і верифікується такими індикаторами: рівень добробуту домогосподарств (оцінюється поточними доходами та накопиченим майном); досвід інвестиційної діяльності домогосподарств і його суб'єктивна оцінка; рівень інформованості про можливості і доходність фінансових вкладень; рівень довіри до держави і різних фінансових інвестицій; суб'єктивна оцінка інвестиційного клімату та відповідних очікувань. В якості інструментів ефективною реалізації інвестиційного потенціалу, окрім економічної стабілізації та стійкості фінансового ринку, Ю.В. Філоненко, А.С. Дворецька, С.М. Поняквін визначають, зокрема, формування системи мотивації до інституційного інвестування; розширення набору та підвищення доходності фінансово-інституційних інструментів, а також рівня захищеності та інформованості інвесторів про діяльність грошово-фінансових установ; створення законодавчої основи для залучення довгострокових заощаджень, а також ефективною системи податкового стимулювання інвесторів; популяризація різних способів інвестування тощо [17].

Під інвестиційними ресурсами нами розуміється сукупність власних та залучених фінансових ресурсів, які можуть спрямовуватися на акумулювання ліквідних активів домогосподарства (грошові кошти; позики, надані фізичним особам; поточні фінансові інвестиції у цінні папери, зокрема облігації внутрішньої державної позики та ін.), а також нерухоме майно на правах власності (земельна ділянка, будинок, машина та інші об'єкти). Сукупність власних оборотних та необоротних (матеріальних і нематеріальних) активів, які вільно (без правової заборони) можуть бути визнані інвестицією, а також залучені ресурси на тимчасовій, поворотній основі доцільно відносити до фінансової спроможності домогосподарства.

Важливим, з нашої точки зору, є те, що у інвестиційний потенціал інвестиційні ресурси трансформуються лише на ринку інвестицій при існуванні забезпеченого попиту на інвестиційний продукт. Для процесу формування фінансових ресурсів, інвестиційного потенціалу та придбання інвестиційного продукту важливе значення мають також питання мотивації та системи стимулів. Питання мотивації до інвестування тісно пов'язані із побутовою та споживчою поведінкою домогосподарств незалежно від об'єкту інвестування.

Р.Ф. Міллер та Г.В. Ваттс [18] довели, що теорія споживчої поведінки ґрунтується на побутовій поведінці домогосподарства і може застосовуватися при придбанні фінансових активів та формуванні портфелю інвестицій. У більшості випадків побутова поведінка обумовлена рівнем розвитку людського капіталу та здатністю до накопичення додаткового капіталу, розвинутості соціального простору, приналежності до тієї чи іншої професійної групи.

М.В. Іващенко виділяє споживчу, фінансову, кредитно-боргову, ощадну, інвестиційну поведінку, поведінку на ринку праці та ін. [19], зазначаючи про існування генетичної пам'яті щодо поводження в минулому (в адміністративній економіці) і досвіду в сучасності (у перехідній економіці), а також історичну та ментальну зумовленість. Ю.В. Філоненком [17] розроблена типологія фінансової поведінки домогосподарств, зважаючи на домінуючі мотиви прийняття інвестиційних рішень, рівень доходу, соціально-професійну приналежність, а також психологічний аспект. Були диференційовані інвестиційна і тезавраційна (резерви готівкових грошових коштів або буферних заощаджень, необхідні для нормального функціонування і забезпечення поточних потреб) складові заощаджувано-інвестиційного потенціалу домогосподарств. Це підтверджує дослідження, проведене Р. Мудраком, в якому наводяться типові приклади нераціональної споживчої поведінки [20].

До чинників, що негативно позначаються на мотиваційній складовій, можуть бути віднесені: проблеми нерівності і розшарування населення за рівнем доходів, незважаючи на економічне зростання в Україні та поступове підвищення реальних темпів наявного доходу; зменшення інвестиційного потенціалу домогосподарств через демографічні зміни, старіння населення, обмеження доходів від трудової діяльності людей пенсійного віку.

Сучасні концепції формування інвестиційного потенціалу мають будуватися з урахуванням тенденцій глобалізаційної економіки, розширення ринків праці, диференціації рівня доходів мігрантів в окремих країнах та їхній вплив на обсяги інвестиційного потенціалу. Тому найбільш прийнятним, на нашу думку, є концептуальний підхід економічної рівноваги на ринку інвестицій (ринковий підхід). На макrorівні економічна рівновага забезпечується дотриманням рівності між заощадженнями та інвестиціями.

Відсутність належного ринку інвестицій, невиконання основними учасниками інвестиційного процесу покладених на них функцій (низька ліквідність вітчизняного фондового ринку, що не дозволяє йому повною мірою виконувати покладені на нього завдання; слабкий розвиток інфраструктури); низький рівень отриманого доходу основними групами населення; високий рівень споживчих витрат, розширення тінювого сектора економіки і необхідність легалізації таких доходів; слабе інвестування домогосподарств у сфері інвестиційних можливостей і негативний досвід, отриманий у ході проведення першого етапу приватизації є основними причинами низької інвестиційної активності домогосподарств за сучасних нестабільних умов економічного розвитку. Проте, наявність потенційної спроможності до інвестування домогосподарств, потребує формування ринку інвестицій та правової кваліфікації інвестиційного продукту. Це створить умови для формування інвестиційного потенціалу та його реалізації в розвиток економіки.

М.П. Соколик [21] зазначає, що домогосподарства забезпечують: схильність до споживання і заощаджень, якість людського і, зокрема, трудового потенціалу, від яких залежать перспективи економічного зростання, і розвиток суспільства знань. Заощаджувальний потенціал охарактеризовано як схильність домашніх господарств до заощадження і залучення кредитів у задоволення поточних потреб. Унаслідок зростання обсягу заощаджень і кредитів, підвищення їх ролі у розвитку економіки та банківського сектора, розширенні внутрішнього ринку для його оцінки використано показники загальних заощаджень (WKL) і кредитів (KR) домашніх господарств та в розрахунок на особу WKL_D, KR_D, на макrorівні — співвідношення між загальними заощадженнями (кредитами) і ВВП, між їх приростами і ВВП, між загальними заощадженнями (кредитами) та їх приростами у поточному році.

Зазначений концептуальний підхід ґрунтується на різнопланових показниках, з яких можуть бути включені лише ті, які мають значний вплив на формування інвести-

ційного потенціалу, а також нові індикатори, які відображають належність пропозиції інвестиційного продукту, а також результативність, мінімальні транзакційні витрати на його придбання. При цьому важливого значення набувають механізми дотримання рівноваги попиту і пропозиції на продукту ринку інвестицій у довгостроковому і короткостроковому періодах, беручи до уваги його особливості призначення для домогосподарства. За результативністю інвестиційного продукту до довгострокових можуть бути віднесені ті, що збільшують вартість людського капіталу (освітні проекти, підвищення кваліфікації тощо).

Сучасний етап розвитку інвестиційного потенціалу характеризується посиленням макроекономічних ризиків, а також збільшенням боргової залежності домогосподарств. До основних причин можна віднести неналежні заходи макроекономічної політики, а саме ослаблення державного регулювання інституційних секторів економіки, відсутність державного регулятора та цивілізованого ринку інвестицій в цілому.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючі концептуальні підходи до формування інвестиційного потенціалу домогосподарств в історичній ретроспективі, а також з метою подальшого дослідження на основі концептуального підходу економічної рівноваги на ринку інвестицій (ринковий підхід), можна уточнити визначення сутності таких понять: "фінансові ресурси, заощадження, інвестиційні ресурси та інвестиційний потенціал домогосподарств".

Під інвестиційними ресурсами нами розуміється сукупність власних та залучених фінансових ресурсів, які можуть спрямовуватися на акумулювання ліквідних активів домогосподарства (грошові кошти; позики, надані фізичним особам; поточні фінансові інвестиції у цінні папери, зокрема облігації внутрішньої державної позики та ін.), а також нерухоме майно на правах власності (земельна ділянка, будинок, машина та інші об'єкти). Сукупність власних оборотних та необоротних (матеріальних і нематеріальних) активів, які вільно (без правової заборони) можуть бути визнані інвестицією, а також залучені ресурси на тимчасовій, поворотній основі доцільно відносити до фінансової спроможності домогосподарства. Фінансові ресурси домогосподарств визначаються нами як сукупність заощаджень та запозичень на внутрішньому і зовнішньому фінансових ринках, які можуть бути трансформовані у інвестиційні ресурси, і формувати інвестиційний потенціал за наявності ринкового попиту на ресурси для фінансування якісних (доходних та гарантійно-но захищених) інвестиційних продуктів.

Категорія заощадження, як ключова в економічній теорії, відіграє важливу роль у формуванні інвестиційного потенціалу та забезпеченні сталого економічного зростання. Беручи до уваги наведені вище концептуальні підходи до процесу заощадження, а також наші попередні доробки⁵, сутність терміну "заощадження домогосподарства" було визначено як частину наявного доходу, яка не витрачається на споживання, а використовується для нагромадження, інвестування у нові засоби виробництва та інші продукти ринку інвестицій. Це визначення надає можливість розкрити економічну сутність заощадження, яке трансформується у інвестиційний ресурс та є інвестиційним потенціалом за наявності правової та гарантійної забезпеченості пропозиції інвестиційних продуктів.

Література:

1. Смесова В.Л. Відтворення інвестиційного потенціалу національної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н.: спец. 08.00.01 — економічна теорія та історія економічної думки / В.Л.Смесова. — Дніпропетровськ, 2009. — 19 с.

⁵ Рамський А.Ю. Заощадження населення як інвестиційний ресурс економіки: Монографія. — К.: КНУТД, 2011. — 190 с.

2. Eastwood R. The Demographic Dividend: Retrospect and Prospect / R.Eastwood, M.Lipton // Economic Affairs. — 2012. — Vol. 32, Issue 1. — P. 26—30.

3. Тоффлер Э. Третья волна: монографія / Э. Тоффлер [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gendocs.ru/docs/10/9460/conv_1/file1.pdf

4. Сакало О.Є. Типологія і структура домогосподарств сільського населення гетьманщини другої половини XVIII ст.: на прикладі Лубенського полку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 — історія України. — К., 2011. — 20 с.

5. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А.Сміт; [пер. з англ. О.Васильєва]. — К.: Port-Royal, 2001. — 594 с.

6. Ільченко Т.М. Основні чинники формування заощаджень населенням [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [//archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2009_3/28.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2009_3/28.pdf)

7. Котис Н. Теоретико-методологічні основи досліджень сектора домогосподарств у системі національної економіки / Н. Котис // Галицький економічний вісник. — 2011. — № 1 (30). — С. 63—67. — (Економіка та управління національним господарством).

8. Caldwell J. A Theory of Fertility: From High Plateau to Destabilization / J.Caldwell // Population and Development Review. — 1978. — Vol. 4. — P. 76.

9. Самуельсон П. Економіка / П. Самуельсон. — М.: Т.И., 1992. — 213 с.

10. Миль Д.С. Основы политической экономии: в 3-х т. / Д.С. Миль; [пер. сангл.]. — М.: Прогресс, 1980. — Т. 1. — 495 с.

11. Маршалл А. Основы экономической науки / А.Маршалл; пер. с англ. В.И. Бомкина, В.Т. Рысина, Р.И. Столпера. — М.: Эксмо, 2008. — 832 с.

12. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики / Дж.М. Кейнс; пер. с англ.: в 2 т. — М.: Эксав, 1992. — Т. 2. — С. 136—432.

13. Kuznets S. National Income, a Summary of Findings / Kuznets S. — New-York: National Bureau of Economic Research, 1946. — 157 p.

14. Becker G. The Economic Approach to Human Behavior / G.Becker // University of Chicago Press, 1978. — P. 320.

15. Шинкар В.А. Теоретичні основи розвитку економіки домогосподарств / В.А. Шинкар, О.І. Чакій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія "Економіка". — 2008. — Вип. 26. — С. 6—10.

16. Фінагіна О.В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування: моногр. / О.В. Фінагіна. — Донецьк: Юго-Восток, 2005. — 228 с.

17. Филоненко Ю.В. Потребительский и сберегательно-инвестиционный потенциал домашних хозяйств: индикаторы, динамика и реализация в посткризисной экономике. — автореф. дис... к.э.н., спец. 08.00.01 / Ю.В. Филоненко. — Ростов-на-Дону. — 2005, 205 с.

18. Miller R.F. A Model of Household Investment in Financial Assets / R.F. Miller, H.W. Watts; University of Wisconsin, 1967. — P. 357—410.

19. Іващенко М.В. Інституціональні характеристики споживчої поведінки домогосподарств на українському ринку в умовах кризових явищ в економіці / М.В. Іващенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2011. — № 3 (12). — С. 70—73.

20. Мудрак Р. Модель поведінки споживача як фактор національної продовольчої безпеки / Р. Мудрак // Економіка України. — 2008. — № 8. — С. 80—89.

21. Соколик М.П. Соціальна база економічного зростання / М.П. Соколик // Моделі ендогенного зростання економіки України / за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко. — К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. — С. 396—452.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2013 р.